

ways of the teacher's interaction with other participants in the educational process, the nature of his/her creative professional activity and self-improvement.

The notion of personality's worldview competence is defined; the significance of worldview culture as a component of professional competence of future primary school teachers is considered; the role of certain types of art, in particular fiction and music, for the formation of future primary school teachers' worldview culture and their influence on the formation of professional training of specialists has been identified. Recent research on this problem has been analysed.

The analysis of the scientific and pedagogical literature shows that art is considered to be an effective means of the future teacher's worldview self-expression. The researchers emphasise on the vital role of art in the spiritual life of the personality, and in the formation of his/her universal and professional values. The use of artistic activity potential is effective in the formation of the cognitive component of worldview culture through the mastery of visual and expressive means of fine arts, and involvement in various activities. The reflective-activity component of students' worldview culture is formed through their involvement in collective activities, group discussions of the process and result of artistic activity, through the creation of their own artistic portfolio, through stimulation of students' desire to implement knowledge and skills in practical work with pupils during their teaching practice.

Key words: *worldview culture, worldview self-expression, professional competence, educational branch "Art", primary school teacher, art activity, reflection.*

УДК 378.147

Ольга Ковальчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0003-3100-2538

DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/404-413

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

У статті теоретично обґрунтовані особливості формування соціальної компетентності в учнів початкових класів та представлені практичні методи навчання. Застосовувалися такі методи наукових досліджень, як аналіз та синтез, систематизація й узагальнення наукової літератури. У результаті аналізу нами визначено, що соціальна компетентність проявляється навичками соціальної поведінки, готовності до сприймання соціально спрямованих інформаційних повідомлень, відповідальності перед іншими за свої вчинки. Запропоновані найбільш ефективні методи формування соціальної компетентності, а саме: метод «Inquiry Based Learning» заснований на запиті учня, у процесі навчання перед школярем постає питання, проблема, яку він намагається вирішити шляхом знаходження відповіді; етична бесіда, спрямована на формування в учнів умінь і навичок соціально-прийнятної поведінки. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в застосуванні вчителями хмаро-орієнтованих технологій формування соціальної компетентності учнів молодших класів.

Ключові слова: *соціальна компетентність, учні початкових класів, «Inquiry Based Learning», етична бесіда, ігри.*

Постановка проблеми. Нова українська школа на сучасному етапі становлення початкової ланки освіти серед найбільш актуальних завдань

визначає формування соціальної компетентності, оскільки саме ця компетентність визначає успішність особистості дитини в суспільстві, дозволить адаптуватися до мінливих умов середовища та активно впливати на життєві події, набути певного соціального статусу.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження особливостей розвитку соціальної компетентності здійснювали такі вчені, як І. Бех, Н. Гавриш, М. Гончарова-Горянська, І. Єрмаков, Л. Лепіхова, Т. Поніманська, М. Савченко, Л. Сохань, М. Степаненко, В. Цветков та ін.; окремі аспекти розглядалися у працях Н. Бібік, Г. Васьківської, С. Косянчук, І. Ніколаєскої, В. Шахрая. Науковці вбачають необхідною складовою успіху у становленні особистості молодшого школяра саме формування соціальної компетентності.

Проте, незважаючи на актуальність даної теми, можемо констатувати недостатню вивченість проблеми формування соціальної компетентності в учнів початкових класів з урахуванням специфіки освітнього процесу в початкових класах Нової української школи.

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей формування соціальної компетентності в учнів початкових класів та представлення практичних методів навчання. Для реалізації окресленої мети сформульовано такі **завдання**: проаналізувати зміст поняття «соціальна компетентність»; окреслити структуру й компоненти соціальної компетентності; виокремити низку практичних методів формування соціальної компетентності на уроках «Я досліджую світ».

Виклад основного матеріалу. Концептуальна основа Державного стандарту початкової освіти спирається на ідею компетентнісного підходу. Державним стандартом початкової освіти визначаються основні вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів. На його основі розробляються типові та навчальні програми, які формулюють мету і зміст предметів, відповідні програмні результати й компетентності, яких набуде молодший школяр (*Державний стандарт початкової освіти*, 2019). Нова українська школа робить акцент на інтеграції предметів різних освітніх галузей відповідно до курсу або теми, проблеми, проєкту тощо.

У документі визначено десять ключових компетентностей, яких учень початкових класів має набути у процесі навчання в закладі загальної середньої освіти. Серед них, вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій, екологічна компетентність, інформаційно-комунікаційна компетентність, навчання впродовж життя, громадянські та

соціальні компетентності, культурна компетентність, підприємливість та фінансова грамотність (*Державний стандарт початкової освіти*, 2019).

Єдиний комплекс освітніх компонентів для досягнення учнями обов'язкових результатів навчання, що визначаються Державним стандартом початкової освіти, викладені в Типовій освітній програмі початкової освіти.

«Новий тлумачний словник української мови» термін «компетентний» трактує як: «1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний» (*Новий тлумачний словник української мови*, 2006, с. 874).

Нам імпонує визначення М. Голованя, який стверджує, що «компетентність – це володіння компетенцією, що виявляється в ефективній діяльності і включає особисте ставлення до предмету та продукту діяльності; компетентність – це інтегративне утворення особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність та готовність розв'язувати проблеми й завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмету і результату діяльності» (Головань, 2008).

У свою чергу, Державний стандарт початкової загальної освіти компетентність трактує як «набуту у процесі навчання інтегровану здатність особистості, до складу якої входять знання, досвід, цінності і ставлення, які можуть цілісно реалізовуватися на практиці» (*Державний стандарт початкової освіти*, 2019).

Під соціальною компетентністю молодшого школяра В. Коваленко розуміє «здатність особистості, що виявляється у відкритості до суспільства, навичках соціальної поведінки, готовності до сприймання соціально спрямованих інформаційних повідомлень, відповідальності перед іншими за свої вчинки та вміння вибудовувати свою поведінку в середовищі поєднаної реальності (реальному і віртуальному) відповідно до соціальних норм і суспільних цінностей» (Коваленко, 2017, с. 192).

Науковцями Т. Кондратовою та Н. Сажиною компонентами структури соціальної компетентності визначено: особистісний (здатність проявляти активну соціальну відповідальність, толерантність, бути емоційно стійкою, впевненою в собі особистістю, адекватна самооцінювати себе); діяльнісний (здатність аналізувати ситуації взаємодії людей, здатність передбачати наслідки своєї діяльності та інших людей, правильно

оцінювати настрої у взаємодії з іншими людьми); когнітивний (володіти знаннями про сутність соціальної компетентності та про способи взаємодії людей у суспільстві); морально-ціннісний (здатність проявляти форми етичної поведінки) (Кондратова, 2016).

Отже, соціальна компетентність дає змогу молодшому школяреві оволодіти кращими зразками поведінки в суспільстві, адаптуватися до умов змінного середовища, набути соціально-важливих якостей особистості. У свою чергу, соціальна компетентність дозволяє будувати відносини між суб'єктами взаємодії на умовах партнерства та кооперації задля досягнення достатнього рівня комфорту.

Для формування в учнів початкових класів соціальної компетентності значну роль відіграє навчальний предмет «Я досліджую світ», який носить інтегрований характер та чітко виражену виховну спрямованість. Мета навчального курсу «Я досліджую світ» реалізується шляхом особистісного розвитку молодшого школяра на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу й суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі» (*Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти*).

Для того, щоб уроки «Я досліджую світ» сприяли розвитку соціальної компетентності в учнів початкових класів, на нашу думку, варто використовувати метод «Inquiry Based Learning». Метод ґрунтується запиті учнів через дослідження, іншими словами, учні здобувають знання за допомогою самостійного пошуку відповідей на запитання, які в них виникають у межах окресленої теми, що вивчається.

«Inquiry Based Learning» – це метод заснований на запиті учня, у процесі навчання перед школярем постає питання, проблема, яку він намагається вирішити шляхом знаходження відповіді. При цьому задіює свої дослідницькі вміння, комунікує з своїми однокласниками під час обговорення результатів, удосконалює й поглиблює знання, шукає можливі шляхи застосування цих знань у реальному житті (Gholam, 2019).

Основу методу ми вбачаємо в діяльнісному підході, коли на уроці вчитель не подає готову інформацію, а дає змогу дітям висувати власні гіпотези, здійснювати дослідження, робити самостійні висновки та обговорювати їх. Роль педагога полягає у стимулюванні пошукових здібностей учня, керуванні процесом навчання, спираючись на наукові факти, допомогти зосередитися на вирішенні проблеми.

Навчання на основі запитів включає кілька рівнів:

- Дослідження для підтвердження (застосовується для посилення знань, які здобули учні).
- Структуроване дослідження (процес повторюється учнем).
- Частково структуроване дослідження (учню надається лише досліджуване питання).
- Відкрите дослідження (учень веде самостійне дослідження) (Gholam, 2019).

До різновидів форм роботи методу «Inquiry Based Learning» також відносять пошукові дослідження інформації, коли учні проводять розвідки за існуючою стратегією, кінцевою метою якої є набуття власного досвіду й дослідження, що передбачає власне відкриття, що дозволяє проводити дослідження за допомогою експерименту, самостійно складеного опитування. При цьому вчителю необхідно стимулювати та спонукати учнів до самостійності у плані формулювання запитань, пошуку на них відповідей та підведення підсумків проведеної роботи.

Під час навчання дітям акцентують увагу на важливості запитань, вони мають бути цікавими та опиратися на об'єктивні чинники, але не всі запитання учнями сформульовані на конкретні факти.

Існує певний алгоритм організації дослідження на основі запиту:

1. Зацікавлення.
2. Що я знаю про це?
3. Запитання.
4. Знаходження можливих відповідей.
5. Формулювання нових запитань.
6. Пошук нової інформації.
7. Підведення підсумків.
8. Презентація результатів.

Виділяємо кілька основних порад учителю під час обговорення результатів пошукової роботи.

- Необхідно давати позитивні відгуки на результати дослідження учнів, заохочувати членів групи робити те ж саме.
- Не давати прямі відповіді на запитання дітей, заохочувати учнів до самостійного пошуку відповідей.
- Самостійно, завчасно підготувати інформаційні матеріали на допомогу учням.

Таким чином, метод «Inquiry Based Learning» сприяє розвитку дитячої допитливості, стимулює розвиток самостійності для пошуку нових знань.

На уроках «Я досліджую світ» у процесі формування соціальної компетентності учнів початкових класів варто використовувати етичні бесіди. У процесі навчання вбачаємо доцільним дотримання низки педагогічних умов, зокрема:

- систематична робота в цьому напрямі, яка носить інтегрований характер та дозволяє знайомити школярів із нормами етичної поведінки;
- ефективність виховного процесу залежить від чіткої постановки цілей учителем, його вміння активувати учнів до дискусії на задану тему;
- зв'язок отриманих знань із можливою реалізацією в змодельованих ситуаціях, реальному житті.

За своїм змістом та характером етичні бесіди можуть бути тематичними, епізодичними, колективними та індивідуальними.

Тематичні бесіди плануються заздалегідь. Проте, поряд зі спеціально підготовленими бесідами, можливі й такі, які виникають у зв'язку з певною винятковою ситуацією, наприклад актуальні події, які відбуваються в місті, країні. Бесіди можуть також бути пов'язані з особливими подіями, які виникають у класі. Особливо ефективною буде бесіда з проблемним викладом.

Підготовка до проведення бесіди включає підбір навчального матеріалу до неї. Матеріалами для бесіди можуть стати факти з життя відомих людей, героїв, учинки окремих людей. Форми використання художньої літератури можуть бути різноманітними: спільне читання й обговорення з дітьми оповідань, казок, байок; самостійне читання дітьми рекомендованої літератури; розповіді вчителя про невідомих дітям творах та вчинках їх героїв; розповіді дітей про героїв прочитаних книг.

Підготовка до проведення бесіди передбачає організацію накопичення учнями початкових класів певного досвіду щодо заданої теми. Зокрема, працюючи над темою «Дружба», доцільно вчителю організувати колективну справу, яка би вимагала проявів чуйності та поваги.

Не менш важливими у формуванні соціальної компетентності в молодших школярів виявилися ігрові технології. Гра сприяє пізнанню молодшими школярами різних видів людської діяльності, формуванню в них ставлення до дорослих, до праці й один до одного. Ігрова діяльність має важливе значення для формування спонукальної сфери особистості. Саме за допомогою гри відбувається перехід молодшого школяра від несвідомих мотивів і дій до усвідомлених намірів. У розробці змісту та форм ігрової діяльності, сприятливої для формування соціальної компетентності, доцільно спиратися на загальноприйняті моральні норми і правила.

Специфічною особливістю гри як форми організації навчання є можливість створення емоційного настрою, що підвищує інтерес до вивчення проблеми, ситуації, явища, активізує творчу ініціативу, забезпечує високий рівень засвоєння, закріплення й застосування теоретичних знань і професійних умінь. Ігрові технології формування соціальної компетентності є порівняно новим явищем, але вони відразу зарекомендували себе в процесі навчання як інтерактивні, тобто засновані на взаємодії між учасниками освітнього процесу. Під час використання гри активність учнів часто перевищує активність педагога.

Особливо слід відзначити роль імітаційних ігор. Одне з визначень імітаційної гри – це групова вправа у виробленні послідовних рішень у штучно створених умовах, що імітують реальну ситуацію.

Наведемо деякі особливості імітаційної гри:

1. Учитель, який очолює гру, не має авторитетної ролі, він виконує тільки функції організатора гри.

2. У процесі гри взаємодією учасників створюється навчальна ситуація.

3. Здійснюється персоналізація ігрового навчання.

4. Обстановка гри створює найбільш сприятливі можливості для активності учнів.

5. У процесі гри проявляється винахідливість, кмітливість, працездатність її учасників.

6. В учасників гри спільне завдання – аналіз ситуації, прийняття рішень відповідно до призначеної кожному ролі.

7. Гра як форма навчання характеризується гнучкістю: можна вирішувати завдання різної складності.

Дуже важливо правильно вибрати час, режим проведення гри, оскільки від цього буде залежати обсяг і характер інформації, що підлягає засвоєнню й закріпленню, а саме: буде це складна, розгорнута, тривала за часом проведення гра чи це тільки імітаційна ситуація.

Ще одним видом гри є сюжетно-рольові ігри. Метою цих ігор є діяльність дитини як умовного персонажа, реалізація свого уявлення про інших.

У сюжетно-рольових іграх існує три види дій – вербальні, проявляються в рольовому спілкуванні, паралінгвістичні – міміка, жести, пози і предметно-опосередковані дії. Предметно-опосередковані й рольові дії здійснюються через засоби, що дозволяють передати відповідну операцію. Такими засобами стають, наприклад, палиця замість

меча, колесо замість керма тощо. Отже, матеріальне забезпечення сюжетно-рольової гри є засобом, що сприяє створенню уявної ситуації.

Таким чином, результатом діяльності сюжетно-рольової гри є задоволення від перевтілення, реалізації задуманого. Вся сюжетно-рольова гра пронизана живим спілкуванням дітей між собою, яке відбувається шляхом вербальної взаємодії.

Ігри-драматизації відрізняються від сюжетно-рольових мотивом, вони полягають у бажанні дитини перевтілюватися на якогось персонажа з готовим задумом. У молодшому шкільному віці ігри-драматизації поступово переходять у театралізовані форми, які влаштовуються для глядачів.

Особливістю таких ігор є те, що, готуючи їх, дитина вимогливо ставиться до своєї ролі, свідомо вдосконалює засоби виразності образу. Свою творчість дитина проявляє тим, як вона представляє персонаж, якого зображує. Для виконання задуму використовуються допоміжні матеріали – декорації, костюми, грим, міміку.

Отже, можна сказати, що гра є важливим феноменом у житті дитини, приносить їй не тільки задоволення, але й сприяє гармонійному розвитку особистості.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. На основі проведеного аналізу нами встановлено, що соціальна компетентність визначається як інтегральне приватне утворення, що включає в себе низку взаємообумовлених і взаємодоповнювальних компонентів особистості, що дозволяють учню початкових класів успішно адаптуватися й самореалізуватися в умовах сучасного суспільства. До найбільш ефективних методів формування соціальної компетентності відносимо метод «Inquiry Based Learning», етичну бесіду, застосування ігрових технологій.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в застосуванні вчителями хмаро-орієнтованих технологій у формування соціальної компетентності учнів молодших класів.

ЛІТЕРАТУРА

- Головань, М. С. (2008). Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*, 3, 23-30 (Golovan, M. S. (2008). Competency and competence: experience of theory, theory of experience. *Higher education of Ukraine*, 3, 23-30).
- Державний стандарт початкової освіти* (2019) (*State Standard of Primary Education* (2019). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>)
- Коваленко, В. В. (2017). *Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій*. Київ (Kovalenko, V. V. (2017). *Formation of social competence of junior schoolchildren by means of information and communication technologies*. Kyiv).

Кондратова, Т. С. (2007). Развитие социальной компетентности подростков в общеобразовательной школе. *Синергетика образования*, Вып. 12 (Kondratova, T. S. (2007). Development of social competence of teenagers in general education school. *Synergetics of education*, Vol. 12). Режим доступу: [http://www/sinobr.ru/artcls/a12_2.html](http://www.sinobr.ru/artcls/a12_2.html)

Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах) (2006). том 1, А – К. Київ: Вид-во "АКОНІТ" (*New explanatory dictionary of the Ukrainian language (in three volumes)*) (2006). Vol. 1, A – K. Kyiv. ACONIT Publishing House).

Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (*A typical educational program for general secondary education institutions*). Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/nush/27/1tipova-osvitnya-programa-rozroblena-pid-kerivnitstvom-oya-savchenko.docx>.

Gholam, A. (2019). Inquiry-Based Learning: Student Teachers' Challenges and Perceptions *Journal of Inquiry & Action in Education*, 10 (2). Retrieved from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1241559.pdf>.

РЕЗЮМЕ

Ковальчук Ольга. Формирование социальной компетентности учащихся начальных классов во время изучения предмета «Я исследую мир».

В статье теоретически обоснованы особенности формирования социальной компетентности у учащихся начальных классов и представлены практические методы обучения исследуемого понятия. В результате анализа нами установлено, что социальная компетентность проявляется навыками социального поведения, готовностью к восприятию социально направленных информационных сообщений, ответственностью перед другими за свои поступки и умением выстраивать свое поведение в среде в соответствии с социальными нормами и общественными ценностями. Предложены наиболее эффективные методы формирования социальной компетентности, такие как: метод «Inquiry Based Learning», основанный на запросе ученика, в процессе обучения перед школьником возникает вопрос, проблема, которую он пытается решить путем нахождения ответа; этическая беседа, направленная на формирование умений и навыков социально приемлемого поведения. Перспективу дальнейших научных исследований видим в применении учителями облако-ориентированных технологий в формировании социальной компетентности учащихся младших классов.

Ключевые слова: социальная компетентность, ученики начальных классов, «Inquiry Based Learning», этическая беседа, игры.

SUMMARY

Kovalchuk Olga. Formation of social competence in primary school pupils at the lessons "I explore the world".

The article theoretically substantiates and practically demonstrates the peculiarities of formation of social competence in primary school. Such research methods as analysis and synthesis, systematization and generalization of scientific literature were used. As a result of the analysis it has been found that social competence is manifested by skills of social behaviour, willingness to perceive socially oriented information messages, responsibility for own actions and the ability to behave in the environment according to social norms and values. The structure of social competence includes three interrelated components: personal (the ability to demonstrate active social responsibility, tolerance, emotional stability, self-confidence, and an adequate self-esteem); activity (the ability to analyse situations of human interaction, to predict the consequences of own and other's actions, to understand people's

mood within the interaction); cognitive (to have knowledge about the essence of social competence and ways of interaction in society); moral and value (the ability to demonstrate forms of ethical behaviour). The most effective methods of forming social competence are described in the article, such as: "Inquiry Based Learning" method based on the pupil's request (in the process of learning the pupil faces a question or a problem and tries to solve it looking for the answer); ethical conversation aimed at the formation of pupils' skills and abilities of socially acceptable behaviour, and sharing the universal human values. We see the prospects for further scientific research in the use of cloud-oriented technologies by teachers while forming junior pupils' social competence.

Key words: *social competence, elementary school pupils, "Inquiry Based Learning", ethical conversation, games.*

УДК 78:371.315.-057.874

Світлана Кондратюк

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-3850-6731

Наталія Данько

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-3689-6307

Ольга Васько

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-5241-0958

Оксана Білер

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9969-3289
DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/413-427

ІНТЕГРАЦІЯ РІЗНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті проаналізовано необхідність та доцільність вивчення учнями початкових класів галузі мистецтва на основі педагогічної інтеграції. Ефективність такого вивчення розглядається шляхом реалізації інтегрованого підходу. Автори доводять, що саме цей підхід дозволить подолати існуючу проблему художньої односторонності здобувача початкової ланки освіти, формуючи здатність цілісного сприймання мистецтва, осягнення й зіставлення різних мов мистецтва засобами художнього порівняння, синтезу та узагальнення. Система художньо-естетичного освітнього процесу початкової школи подано авторами через комплекс конкретно визначених методів, засобів і форм навчання. Також описано власний педагогічний досвід у формі авторського інтегрованого курсу «Світ мистецтва» для учнів початкових класів Нової української школи.

Ключові слова: *мистецтво, види мистецтва, інтеграція, інтегроване навчання, початкова школа, розвиток творчих здібностей, учні початкових класів, уроки мистецтва, інтегровані уроки, Нова українська школа.*

Постановка проблеми. Мистецтво є потужним, ефективним засобом навчання, виховання та розвитку молодших школярів. Саме заняття мистецтвом сприяють швидкому інтелектуальному, творчому розвитку дітей